

Gesproken moraal levert meer voedsel op

Gommer, H.

Published in:

Trema: Tijdschrift voor de rechterlijke macht

Document version:

Peer reviewed version

Publication date:

2010

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Gommer, H. (2010). Gesproken moraal levert meer voedsel op. *Trema: Tijdschrift voor de rechterlijke macht*, 2010(2).

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright, please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Gesproken moraal levert meer voedsel op

Hendrik Gommer

Voordat ik reageer op de bijdragen van Van Alphen en Koster, wil de redactie bedanken voor het organiseren van deze discussie. Daarmee worden de verschillen in inzicht op scherp gezet en dat komt de voortgang in het denken ten goede. In dit naschrift zal ik eerst ingaan op het betoog van bioloog Van Alphen en daarna reageer ik op de stellingen van taalwetenschapper Koster.

Moraal levert meer voedsel op

Van Alphen vertaalt mijn betoog in enkele hypothesen om vervolgens aan te tonen dat ik die hypothesen onvoldoende heb geprobeerd te falsifiëren. Dat laatste is niet verrassend omdat het niet mijn hypothesen zijn. Mijn stelling is veel eerder: Er is een genetische basis voor het feit dat mensen in complexe samenwerkingsverbanden kunnen leven, ondanks hun geringe verwantschap. Ik kom tot die stelling nadat ik heb laten zien dat er in andere complexe samenwerkingsverbanden zoals bij mieren of de cellen in een lichaam wél sprake is van grote genetische verwantschap. Van Alphen bevestigt dat complexe genetische bijkomstigheden voor mijn betoog niet van belang zijn en dat is precies de reden dat ik ze heb weggelaten. De wisselwerking tussen gen en omgeving ontken ik geenszins. Integendeel, eerder in *Trema* heb ik al aangegeven dat de invloed van de omgeving juist bij de mens groot is.¹ Dit verklaart mede dat het fenomeen diefstal in alle culturen bestaat, terwijl de exacte invulling van het begrip en de eventueel opgelegde straf varieert.

Van Alphen meent dat ik de mogelijkheid van andere succesvolle gedragsregels heb genegeerd en dat ik mij schuldig maak aan het overtreden van het taboe op groepsselectie. Taboes horen thuis in religies en niet in de wetenschap, de discussie over mogelijke vormen van groepsselectie beslist niet is beëindigd,² maar ik bestrijd bovendien dat ik het argument van groepsselectie of het 'good for species'-argument heb gehanteerd. Sterker, Van Alphen heeft onzorgvuldig gelezen want ik stel letterlijk 'Het draait niet om het voortbestaan van de soort of het individu, maar om het voortbestaan van het gen'. Op de evolutionaire voordelen van free rider gedrag ben ik uitvoerig ingegaan in mijn artikel in het *NJB*.³ Ik ontken dus niet de mogelijkheid van de alternatieve gedragsregel waarbij het individu binnen een groep gebruik maakt van welwillende groepsgenoten. Sterker, ik beaam dat free riders een flink selectievoordeel hebben in een groep van samenwerkers. Dit voordeel wordt echter een stuk kleiner als free riders door groepsgenoten worden gestraft. In dat geval zullen er veel minder free riders in de stabiele groep aanwezig zijn. Van Alphen bevestigt dat de gemiddelde fitness van een gemeenschap met veel free riders lager is dan die van een gemeenschap waar men samenwerkt. Ergo, door het aantal free riders te verkleinen middels straffen, zal de gemeenschap zich beter kunnen handhaven en dit is in het voordeel van de individuen die deel uitmaken van een dergelijke groep. Hun reproductie zal toenemen doordat ze beter toegang hebben tot voorzieningen en minder blootstaan aan bedreigingen. Er vindt mogelijk geen selectie ten voordele van de groep plaats, maar wel ten voordele van groepsleden. Voordelen die groter zijn dan de offers die de individuen moeten brengen om de groep in stand te

¹ H. Gommer, 'Onbewuste denkprocessen maken motivering tot noodzaak', *Trema* 2008, p. 127-134.

² Zie bijv. C. Boehm, 'Explaining the Prosocial Side of Moral Communities', in: P. Clayton & J. Schloss (eds.), *Evolution and Ethics*, Cambridge: W.B. Eerdmans Publishing Company 2004, p. 50-77; maar ook P. Slurink, 'Evolutionaire ethiek: kan dat?', *Themanummer evolutiebiologie in de filosofie, A.N.T.W.*, 92, 2000: 63-84.

³ H. Gommer, 'Normen als uitkomst van natuurlijke selectie', *NJB* 2009, p. 1327-1331; H. Gommer, 'De machtscheiding begripsmatig door het putje', *Strafblad* 2009, p. 211-219.

houden. We hoeven de wereld niet te verdelen in goede en slechte mensen, maar dóen dat wel. Goede mensen zijn dan zij die een bijdrage leveren aan de groep en slechte mensen zijn zij die dat niet doen. Ook door die *kwalificatie* wordt het aantal free riders verkleind, zeker als daaraan toegevoegd wordt dat wie goed doet een eeuwige beloning staat te wachten.⁴

Met betrekking tot de vraag of er sprake is van een gemeenschappelijke voorouder of onafhankelijke evolutie verwijs ik graag naar de betreffende noot. Onafhankelijke evolutie is niet uitgesloten, maar maakt voor het argument niet uit. Ook als in soortgelijke groepen vaak hetzelfde gedrag ontstaat, kan dit een aanwijzing zijn dat het om een fundamenteel biologisch mechanisme gaat.

Ten slotte verdedigt Van Alphen dat het voedsel eerst komt en dan de moraal. Zelfs die stelling ontken ik niet. Maar in een *groep* zul je je wel aan de moraal moeten houden om te mogen delen in het voedsel. In stabiele, sterk gespecialiseerde groepen zul je dus steeds biologische (deels genetisch bepaalde) mechanismen aantreffen die het voordeel van free riders proberen te minimaliseren. Dat neemt niet weg dat er altijd free riders zullen zijn, die die mechanismen weer weten te omzeilen.

Taal maakt verrijnde communicatie over (groeps)wensen mogelijk

Koster slaat de spijker op zijn kop. Het meest opmerkelijke aan de theorie van Hauser is dat hij de onvermijdelijke stap niet durft te nemen. De stap waarbij erkend wordt dat normen wel degelijk uit feiten zijn af te leiden. Niet durft te nemen, schrijf ik met opzet, omdat het hier alweer een taboe betreft. In mijn optiek ben ik niet naïefer dan Hauser, maar heb ik simpelweg meer lef.⁵ Recent schreef ik een uitgebreid artikel waarin ik stapsgewijs normen van feiten afleid.⁶ Het komt er in het kort op neer dat Hume nooit heeft beweerd dat het 'behoren' niet van het 'zijn' is af te leiden, maar hij stelde dat de réde dat niet kan. Van een onoverbrugbare kloof spreekt Hume niet. Eigenlijk beweer ik hetzelfde. Of een feit goed of kwaad is, wordt bepaald door ons gevoel dat vervolgens gerationaliseerd wordt. Pas als we de oorsprong van dat gevoel kennen, kunnen we door middel van abstract denken vast stellen wat goed en slecht is. Gaat men van een dualistisch wereldbeeld uit waarbij er een andere/hogere werkelijkheid is waaraan de empirische werkelijkheid gespiegeld wordt, dan is afleiding onmogelijk. Gaat men ervan uit dat goed en kwaad *waarderingen* zijn van mensen, dan is afleiding wel degelijk mogelijk.

Koster maakt zelfs een harde scheiding tussen mens en dier, die ingaat tegen alle mij bekende biologische gegevens. 'Dieren hebben geen taal' en kunnen dus niet oordelen. Het hangt er maar vanaf wat je onder taal verstaat. Ik zou willen zeggen dat de taal van dieren niet zo ver ontwikkeld is als bij mensen. Neem het voorbeeld van de chimpansee die het bord wegtrekt bij de aap die zijn eten heeft weggenomen. We kunnen waarnemen dat de chimpansee eerst gaat krijsen en vervolgens het bord wegtrekt. De chimpansee noemt het geen diefstal. Hij vóelt vermoedelijk dat dit niet is zoals het binnen chimpanseegroepen werkt en protesteert in zijn primitieve taal. Als je het experiment bij mensen zou herhalen zou de uiterlijke vertoning niet veel verschillen, maar alleen mensen kunnen we vragen wat ze precies denken. Mensen reageren ook éérst met protest en pas als we er naar vragen dan kunnen ze het gebeurde kwalificeren als 'diefstal'.⁷ De chimpansee oordeelt even goed, alleen de mens kan het

⁴ Zie bijv. R. Vaas & M. Blume, 'Gott, gene und Gehirn', Stuttgart: Hirzel Verlag 2009.

⁵ Lef dat door Koster ongetwijfeld als roekeloosheid zal interpreteren. Chris Buskes gaat echter in zijn boek *Evolutionair denken* nóg een stapje verder in de zin dat ons kennistheoretisch denken terug te voeren is op de werking van onze hersenen. Daar raken de we de grenzen van onze kennis.

⁶ H. Gommer, 'From the 'is' to the 'ought': a biological theory', op 3 jan. 2010 geaccepteerd door *ARSP*. Publicatie eind 2010 verwacht.

⁷ Ik heb dat zelf ervaren toen ik een afbeelding van mijn eigen werk zag met de naam van de Friesland Bank eronder. Eerst keerde mijn maag zich om, toen begon ik te schelden en pas uren later kon ik verwoorden wat er

dankzij de ontwikkeling van de taal verwoorden. Taal maakt het mogelijk om de al aanwezige moraal te verwoorden, te verfijnen en beter over te brengen. Als een kind van drie jaar zijn kleinere zusje van twee slaat, hoeven we niet meer te grommen (zoals de gorilla silverback dat zou doen), maar kunnen we het zeggen: 'Hou daar mee op. Je bent stout.' Waarom het driejarige kind stout is, vergt veel meer uitleg. Je kunt er een complexe ethische theorie voor opstellen, je kunt ook aannemen dat als het ene kind het andere dood slaat, dat slecht is voor de reproductie. Daarom *waarderen* mensen het als 'stout', terwijl het onderliggende feit is mensen normen opstellen om voorzieningen en bescherming te waarborgen opdat zij zich kunnen reproduceren. Daarom is bezit een zo belangrijke notie. Bezit betekent dat men voorzieningen veilig stelt om het voortbestaan te verzekeren. Iedere hondenbezitter weet dat het niet verstandig is om een hond te verrassen als hij net aan het eten is. Dan zal hij van zich afbijten. Hij verdedigt in feite zijn voortbestaan. Mensen kwalificeren dat (inderdaad met taal) als het verdedigen van bezit, maar het onderliggende mechanisme is hetzelfde. Juist vanwege dit onderliggende principe is 'eigendom' zo een belangrijk gegeven in het recht. Het dualistische principe bij Koster is de cultuur waar de taal onderdeel van uitmaakt. De taal wordt geïntroduceerd alsof dit uit de hemel (lees: de cultuur) is komen vallen, terwijl een monistische denkwijze ertoe moet leiden dat taal is ontstaan door toenemende mogelijkheden om eigen wensen aan anderen over te brengen. Kijk bijvoorbeeld naar een klein kind. 'Piet. Beer,' betekent: 'Ik wil de teddybeer hebben.' Of het zusje dat zegt: 'Piet stout', bedoelt onbewust: 'Piet mag mij niet slaan, want dat bedreigt mijn voortbestaan.' Dat het 'hebben' en 'het vragen om bescherming' in het voordeel is van hun eigen genen, is hen uiteraard niet duidelijk, maar de onderliggende mechanismen worden met taal slechts onder woorden gebracht, niet uitgevonden. Taal is een middel dat het mogelijk maakt het functioneren van de groep te verbeteren, waardoor nog meer voedsel geproduceerd kan worden en nog meer bescherming is te realiseren. Dat taal noodzakelijk is voor cultuur, is zelfs nog maar de vraag. De meeste beeldende kunst zal vermoedelijk ontstaan zonder tussenkomst van (gesproken) taal, als een verbeelding van diepe emotionele, biologische noties. Het is niet voor niets dat de naakte vrouw een dankbaar object is voor beeldende kunstenaars.

Koster voert nog de drogreden van de stok aan. Maar elders heb ik er zelf op gewezen dat als men in de evolutie ten onrechte een doel meent te herkennen, dit tot gevaarlijke excessen kan leiden.⁸ Die gedachte lag mede ten grondslag aan de Holocaust. Koster suggereert dat de sociobiologie aan een *come back* bezig is. In werkelijkheid is het bezig met een ongekende expansie, net als de evolutiepsychologie die ook in de opleiding in Groningen inmiddels één van de peilers vormt van de psychologie. Dat het vuur veel van onze voorouders gedood heeft, was geen reden zijn om alle onderzoek naar het vuur stop te zetten. Was dat wel gebeurd, dan waren u en ik er nooit geweest.

precies fout zat. Daar begon mijn interesse voor de rechtsbiologie (zie H. Gommer, 'Het recht van de Leguaan', *Leidse IE Almanak*, Delex: Amstelveen 2008, p. 45-54).

⁸ H. Gommer, 'Stability as the biological essence of law', 2009 (nog niet gepubliceerd).